त्रा स्तातव्याः॥ तत्र पंच दृष्टा एकाष्टका तपसेति। इयमेव सा याद्दिस्यस्पमं वृत्र्यानं तरोक्त चतुष्टोमा द्दिमंत्रैर्
ऊथात्॥ चतुष्टोमोऽभवद्यातुरीया यज्ञस्य पक्षावृषयो भवंती॥ गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदर्कं
युंजानाः स्वराभरंनिदं स्वाहा। एकाष्टकायै० सर्वत्रमेव त्यागः॥ पंचभिर्धाता विदधाविदं यत्तासां स्वसृ
रजनयत्पंच पंच॥ तासामु यंति प्रयवेण पंच नाना रूपाणि क्रतवो वसानाः स्वाहा।२। त्रिंशत्स्वसार उप
यंति निष्कृतं समानं केतुं प्रतिमुंचमानाः॥ ऋतूंस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्ये छंदसः परियंति भास्व
ती स्वा०।३। ज्योतिष्मती प्रतिमुंचती नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि॥ विपश्यंति पशवो जायमाना नाना रू
पा मातुरस्या उपस्थे स्वाहा।४॥ एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिंद्रं॥ तेन दस्यून्व्यस
हंत देवा हंतासुराणामभवच्छचीभिः स्वाहा० ५॥ अनानुजामनुजां मामकर्त सत्यं वदंत्यन्विच्छ एतन्न त्॥

त्रि·उ· भूयासमस्यसुमतौयथायूयमन्यावोअन्यामतिमाप्रयुक्तःस्वाहा·६।अभून्ममसुमतौविश्ववेदा
आष्टप्रतिष्ठामविदद्धिगाधं।भूयासमस्यसुमतौयथायूयमन्यावोअन्यामतिमाप्रयुक्तस्वाहा।७।।
८२ पंचव्युष्टीरनुपंचदोहागांपंचनाम्नीमृतवोनुपंच।पंचदिशःपंचदशेनक्लृप्ताःसमानमूर्ध्नीरभिलोकमेकं
स्वा·८।ऋतस्यगर्भःप्रथमाव्यूषुष्यपामेकामहिमानंबिभर्ति।।सूर्यस्यैकाचरतिनिष्कृतेषुधर्मस्यैका
सवितैकांनियच्छतिस्वाहा।९।।याप्रथमाव्यौच्छत्साधेनुरभवद्यमे।सानःपयस्वतीधुक्ष्वोत्तरामुत्तरा ८२
ंसमामंस्वाहा।१०।शुक्रर्षभानभसाज्योतिषागाद्विश्वरूपाशबलीरग्निकेतुः।।समानमर्थंस्वप
स्यमानाबिभ्रतीजरामजरउषआगाःस्वा·११।ऋतूनांपत्नीप्रथमेयमागादह्नांनेत्रीजनित्रीप्रजानां
।एकासतीबहुधोषोव्युच्छस्यजीर्णात्वंजरयसिसर्वमन्यस्वाहा·।।१२।।ईयुष्टेयेपूर्वतरामपश्यन्

ठं तीसुष संमर्थ्या सः ॥ अस्माहूत प्रतिच्च स्याम्र्हो नेयं नियेअ परीषु पश्यान् स्वा॰ १३ ॥ इ एकाये॰ । संव
त्सरस्य प्रतिमां यां त्वा रात्र्युपासते। प्रजाः सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्नुव स्वाहा ॥ २४ ॥ एकाष्टकाये॰
इति कृत्वा । उक्थ्यादिभिश्च स्तुऊ यान्त । ॐ उक्थ्याश्चास्यति रात्रश्च साध स्क्रीश्छं द सा सह । अपूः
पघृताऊते नमस्तेअस्तु माः सपिप्पलेस्वा॰ एकाष्टकाये॰ ॥ १ ॥ भूः पृथिव्यग्निरस्यर्चासं मयिकामं
नियुनज्मि स्वा॰ अग्नये॰ भुवो वायुनांतरिक्षेण साम्नासं मयि कामं नियुनज्मि स्वा॰ वायवे॰ स्वर्दिवादि
त्येन यजुषास्तं मयि कामं नियुनज्मि स्वा॰ सूर्याये॰ आनदद्भिरथर्वांगिरोरभिरर्चासं मायिकामं नियुन
ज्मि स्वा॰ रोचमाया जिराया म्नये॰ देवजातवे स्वाहा । केतवे मनवे ब्रह्मणे देवजातवे स्वाहा । स्वधा स्वाहा ।
अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा स्वाहा । इति स्रुचा ऊलीऊत्वा स्विष्टकृदर्थ मंत्रः परिधिस्थितं गृहीत्वाग्नये

स्विष्टकृतेस्वाहेतिजुहुयात्।ततःसमिधमिध्मसंनहनंचाग्नौप्रहृत्य।अपामेकांसमिधंगृहीत्वोप
स्थापअंनमिवतेदृशोभूयासं।वित्तमिवतेदृशोभूयासं।मासेवतेदृशोभूयासं॥श्रद्धेवतेदृशोभूयासं।
।सं स्त्रवंतुदिशोमहीः समाधावंतुसूनृताः॥सर्वेकामाअभियंतुमाप्रियाअभिरक्षंतुमाप्रियाः॥
यशोसियशोहंत्वयिभूयासमसौ॥अंकौन्यंकावभितोरथंयौध्वांतंवाताग्रमनुसंचरंतौदूरेहेती
रिंद्रियावान्पतत्रीतेनोग्नयःपप्रयःपारयंतु।अध्वनामध्वपतेस्वस्तिमासंपारय॥अयंवाम
श्विनारथोमादुःखेमासुखेरिषत्।अरिष्टंस्वस्तिगच्छतुविविघ्नंपृतनायतः॥अश्वोसिहयोस्य ८२
त्योसिनरोस्यर्वासिसप्तिरसिवाज्यसिवृषासिनृमणाअसिययुर्नामास्यादित्यानांपत्वान्विहि।
हस्तियशसमसिहस्तियशसीभूयासं॥वकुकाल्लबहष्मियंमाभिवह।इंद्रस्यत्वावज्रेणाभिनिदधा

म्यसो।।अवजिह्वकनिजिह्वका। यत्वाहविषायजे। तस्तस्वंयदहंब्रवीम्यधरोमदसौ वदास्वाहा।।इध्म
ग्नौसमिधमाधाया।।आतेवाचमास्यांददआमनस्यांहृदयादधि।। यत्र यत्र देवानिहिताभागानुआद
दे।। तस्तस्वंयदहंब्रवीम्यधरोमस्मदसावसौ।।इतिनमस्कुर्यात्।।ततोग्नौकरणशेषमपूपादिकमन्नं।पिंड
र्थंअवशिष्यपित्रादिब्राह्मणपात्रेषु निधायपरिवेषणंकुर्यात्।।तावद्यावद्ब्रह्मविसर्जनांतंकर्मकु
र्यात्।।अथपरिवेषणेजातेगायत्र्याप्रोक्ष्य।पृथिवीतेपात्रमिति सर्वत्रान्नत्यागे शाकाष्टकाःश्राद्धे अपू
पाष्टकाश्राद्धेवा। तत्रपुनःपूर्वाष्टकाश्राद्धेमध्याष्टकान्वष्टकाश्राद्धेवानामसंकीर्त्य।। एतद्वःकव्यमि
त्यादि।उक्त्वा।स्वधाकव्यंनमः नममेतित्यागंकुर्यात् सर्वत्र। देवताभ्यःपितृभ्यश्चेत्याद्युक्त्वा।।गाय
त्रीमधुमंत्रंजपित्वा।आपोशानंदत्वा।भोजनांतेविकिरादिकंदत्वाचम्योत्तरापोशानंदत्वाचांतेषुविप्रेषु

वृ॰उ॰ अष्टकाश्राद्धपिंडदानं करिष्येति संकल्प्य अग्नौकरणशेषान्नसहितेनान्नेन नव पिंडान्विधाय । अपां मेध्यं यः

ज्ञियमित्यादि कृत्वा पूर्ववत् पिंडदानं कुर्यात् ।। यन्मेमाने त्यादि सर्वं कृत्वा पिंडविसर्जनांतं कृत्वा पः पिंडान भ्य

८४ वहरेत् ।। पिंडांस्तु गोजविप्रेभ्यो दद्याद् अग्नौ जले पि वा ।। प्रक्षिपेत्स्कस्क विप्रेषु द्विजोच्छिष्टं न मार्जयेत् ।। अष्ट

कास्कच वृद्धौ च गयायां च मृतेहनि ।। मातुः श्राद्धं पृथक् कुर्यादन्यत्र पतिना सहेति ।। अथ ब्राह्मणानां हस्तो

दकं दत्वा गोत्रशेषं गृहीत्वा स्वस्ति वाचयित्वा अक्षय्योदकं दत्वा स्वधां वाचयिष्ये ।। ऊर्चेत्वेति पठित्वार्घपात्रोदका

नि ब्राह्मणहस्तेषु दत्वा पितॄणां वक्षभमिति दक्षिणां दत्वा वाजे वाजेति विसृज्य ।। आमावाजस्येति द्विज पित्रा ८४

त्वा उषं सरदइति पठित्वा ।। इहैव स्तमिति आशिषं गृहीत्वा विसर्जेत् । अग्नेः परिस्तरण परिधीन प्रसार्य

स्वस्ति श्रद्धामिति प्रोच्य देवेभ्यो दवं कृत्वाग्निमारोपयेत् ।। ।। इत्यष्टकाश्राद्धविधिः समाप्तः ।। अथ प्रतिसंवत्सर

कर्म

कर्त्तव्यप्रतिसंवत्सरकर्त्तव्यश्राद्धविधिः॥ पितृश्राद्धं मातृश्राद्धं च प्रतिसंवत्सरं कुर्यात्॥ मस्त्यादिनापितुः
श्राद्धदिने मातुः श्राद्धं च कुर्यात्॥ मातुः श्राद्धदिने पितृपूर्वकं कुर्यात्। तस्यापि मातृत्वात्॥ तथा चान्वष्टक
कावृद्धौ च गयायां च क्षयेहनि॥ मातुः श्राद्धं पृथक् कुर्यादन्यत्र पतिना सहेति॥ ततो ब्राह्मणानाहूय समस्त
संपादितिपठित्वा प्राणानायम्य संकल्प्य प्रतिसांवत्सरिकश्राद्धमद्य करिष्ये। पुरूरवोमाद्रवः संज्ञकानां वि
श्वेषां देवानां स्थाने क्षणं दत्वा भवद्भिः प्रसादः कर्त्तव्य इति॥ द्वौ दैवे प्राक् त्रयः पित्र्ये त्रयो मातृवर्गे एको वि
ष्णुस्थाने। एकमेकं वा निमंत्र्य क्षणं दत्वा पादप्रक्षालनादिकं पूर्ववत्कृत्वाचम्य विष्टरान् दत्वोपवेश्य। प्रा
णानायम्य प्रकांतं श्राद्धं करिष्ये अपहता असुरा इत्यादि प्राकादिकं प्रोक्षासनादिकं पूर्ववद्दत्वा प्रत्येक
मर्घं दद्यात्॥ अर्चवत्तेभ्यर्चयित्वा गंधपुष्पधूपदीपादिकं दत्वा अर्चनं संपूर्णमस्त्विति ब्रूयात्। पितृपिता

वि॰उ॰ पितामहप्रपितामहानां मातृपितामहीप्रपितामहीनां विश्वेभ्यश्च अर्चनं कुर्यात्॥ मासिश्राद्धविधानेन
८५ वा कुर्यात्॥ पूर्ववत्। अथ भोजनपात्राणि निधाय अग्नौकरणं कुर्यात्॥ उपवीत्येव होमयेत्॥ सोमाय
पितृमते स्वधा नमः स्वाहा। यमायांगिरस्वते पितृमते स्व· स्वाहा॥ ओं कृतिहुतशेषं अग्नये कव्यवाह
नाय स्वधा नमः॥ स्वाहा॥ प्राचीनावीती त्यागं कृत्वा परिषिच्य हुतशेषं पिंडार्थमवशिष्य पात्रेषु निक्षिप
त्॥ ततोन्नानि परिवेष्य पृथिवी ते पात्रमित्यन्नत्यागं कृत्वा देवताभ्यः पितृभ्यश्च· ईशानविष्णुपठित्वान ८५
मस्कृत्य आपोशानं दत्वा· श्रद्धायां प्राणे निविष्टोमृतमिति प्राणाहुतीः कृत्वा यथासुखं जुषध्वमिति
भोजयेत्॥ राक्षोघ्नवैष्णवपैतृकान्मंत्रान्श्रावयेत्॥ ततो भोजनांते मधुमंत्रं जपित्वान्नं गृहीत्वा असो
मपाश्व· असंस्कृतप्रमीताये रतिविकिरं दत्वा॥ येग्निदग्धाः कुले जाता येप्यदग्धाः कुले मम॥ भूमौ दत्तेन

तोयेन त्रःसायां तु परांगतिमित्युच्छिष्टपिंडं दत्वा चांतेष्वनाचांतेषु वा पिंडदानं संकल्प्य • अपांमेध्यमित्यादि
ना पिंडदानं कुर्यात् ॥ एतत्ते ततासौ ये च त्वामन्वेतत्ते पितामहासौ ये च त्वामन्वेतत्ते प्रपितामहासौ ये च
त्वामनु • एतत्ते मातरसौ याश्च त्वामन्वेतत्ते पितामह्यसौ याश्च त्वामन्वेतत्ते प्रपितामह्यसौ याश्च त्वामनु • इ
ति चोत्तरपिंडान् पितृवर्गे त्रीन् मातृवर्गे दद्यात् ॥ पुनश्च तुर्थ्यंतेन अयं पिंडस्तस्मै ते स्वधा नमः ॥ मार्जयंतां
मम पितरः इत्यादि ॥ अंजनाभ्यंजने वासांसि रस्तु पिंडं ददाति ॥ नमो वः पितरो रसाये तिनमस्कृत्वा ॐ ऊर्जं व
हंतीः ॥ मनो न्वाहुवामहे । उत्तिष्ठंतु पितरः इति पिंडोत्थापनं तेउपवीती प्रजापतेन त्वत् ॥ परं तरिक्षं प
ठित्वा पिंडपूजां कृत्वा संकल्प्य गयापिंडफलदमस्त्विति ब्रूयात् ॥ पिंडानुद्धास्य स्वस्तीत्युक्त्वाक्षतान्निक्षि
प्याऽपः पिंडानभ्यवहरेत् ॥ ब्राह्मणं वा प्राशयेत् ॥ आचांतानां ब्राह्मणानां हस्तोदकं दत्वा गोत्रं शर्म ग

पि॰उ॰ ढीत्वा पात्रचालनं कृत्वा सम्पोरकं दत्वा ऋचेत्वेति स्वधावाचनं कृत्वा विश्वेदेवाः प्रियंतां पितरः प्रियंतामि
८६ त्यर्घपात्रोदकं दत्वा श्राद्धसाङ्गुण्यार्थं दक्षिणां दत्वा वाजे वाजे इति पितॄन्विसृज्य आमावाजस्येति पठित्वा दाता
रो नो भिवर्धंतां॰ स्वाद्धषं॰ सदइति पठित्वा॰ देवस्तं मेति॰ आयुः प्रजामित्याशिषो गृहीत्वा न्यूनातिरिक्तम
च्छिद्रमस्तु॰ प्रमादात्कुर्वतां कर्मेति विष्णुस्मरणं कृत्वा इष्टैः सह भुंजीत ॥ अग्नौकरणविस्मरणे प्रायश्चित्तं
। गुरुः ॥ अग्नौकरणहोमश्च प्रमादान्न कृतं यदा ॥ पुनः पक्वान्नमादाय युक्तविधिरनुज्ञया ॥ त्वं नो अग्ने
त्रिभिर्मंत्रैर्जुहुयादाज्यमेव तु ॥ ततोग्नौकरणं कृत्वा पूर्ववत्सार्वणक्रिया ॥ प्राजापत्याहुतिं चैव हुत्वा शेषं ८६
समापयेत् ॥ त्वं नो अग्ने॰ स त्वं नो अग्ने॰ त्वमग्ने अयासि॰ ३ प्रजापते न त्वत्॰ ४ अथाग्नौकरणान्नेन वि
नायपदि पिंडदानं करोति ॥ तदा पिंडदानामुपरि अग्नौकरणशेषं निदध्यादिति ॥ इति पिंडविनियोगाभ

वति॥अप्सु गवादिभ्यो वा दद्यात्॥ तदा अग्नौकरणशेषान्नं पितृभ्यः स्वधा नमः इत्यग्निसमीपे कुशाः
स्तरणे दद्यात्॥ यदि विप्रस्त्वभुंक्ते तदा पितृनुद्दिश्य ब्राह्मणायामान्नं सदक्षिणाकं दद्यात्॥ ॥इत्य
ग्नौकरणकिस्मरत प्रायश्चित्तं॥ अथामावास्याश्राद्धविधिः॥ तत्र पूर्वेद्युः सायं कृतकृत्यः द्वौ ब्राह्मणौ
विश्वेदेवार्थं त्रयः पितृवर्गे त्रयो मातामहवर्गे एको विष्णुस्थाने एकमेकं वा निमंत्रयेत्॥ तथा॥ द्वौ दैवे प्राक्
त्रयः पित्र्ये उदगेकैकमेव वा॥ मातामहानामप्येवं तंत्रं वा वैश्वदेविकं॥ पितरो यत्र पूज्यंते तत्र मातामहा
अपि॥ जपहोमप्रदानेषु पितृपिंडोदकेषु च॥ कृतेश्चाचमनं कार्यं पितृकार्येषु सर्वदा॥ ॥इति षड्
पुरुषश्राद्धमेतत्॥ प्रातः स्व स्नात्वा कृतकृत्यो माध्याह्निकं विधाय तिलतर्पणं कृत्वा॥ तथा॥ दर्भैर्ति
लोदकं पूर्वं पश्चाद्दद्यान्महालये॥ क्षयाहे न परं पूर्वं परेहनि तिलोदकमिति॥ अथ पाकादिके जाते स्ना

अपा॰ मनो॰ ३ दुध्य॰ त्रयस्त्रिं॰ भ॰स्वा॰

पि.उ.
८२

तान्ब्राह्मणानाहूयोपवेश्य कुतुपकाले आरभ्यापराण्हे पिंडदानादिकं भवेत् ॥ इदमपराण्हप्रधा
नश्राद्धं ॥ कुतुपं तु नोलंघयेदिति च ॥ पंचधाविभागपक्षे द्वादशघटिकानंतरं मध्याह्नसमयः ॥ एक
कोद्दिष्टं तु मध्याह्ने अपराण्हे तु पार्वणं ॥ कुतपे तु क्षयाहे स्यात्तीर्थश्राद्धं यदा तदा ॥ अथ समस्तसंपत्समवा
प्तिहेतवः इति पठित्वा ब्राह्मणान्प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुर्यात् ॥ ततः प्राणानायम्य देशकालादि संकीर्त्यापसव्यः
अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां गोत्राणां शर्मणां रूपाणां पुरूरवोमाद्रवः संज्ञकानां विश्वेषां देवानां
श्राद्धरक्षकश्रीविष्णोश्च अनेन द्रव्येण पार्वणविधानेन पितुरमावास्याश्राद्धमद्य करिष्ये । करिष्य इत्येता ८७
वत्सव्येन कुर्यात् । अथ क्षणान्दद्यात् ॥ विश्वेषां देवानां स्थाने क्षणं दत्वा भवद्भिः प्रसादः कर्तव्यः । अप
सव्यः पित्रादिस्थाने · मातामहादिस्थाने · विष्णुस्थाने · बहिर्देवस्थाने चतुरस्रमंडलं विधाय तद्दक्षिणतो

पूर्वं मंडलं कुर्यात् ॥ देवेउदग्रेंगे कुशागंधाक्षतैः पित्र्ये दक्षिणाग्रकुशागंधतिलैः संपूज्य · देवाः स्वागतं · र
द्वः पाद्यं · शंनोदेवीरिति प्रक्षाल्य संपूज्य पित्रादयः स्वागतमिदं वः पाद्यं · शंनोदेवीरिति प्रक्षाल्य संपूज्य
स्वयमपि पादौ प्रक्षाल्याचम्याचांतान् ब्राह्मणान् पादेषु प्राङ्मुखोदङ्मुखानुपवेशयेत् ॥ भूर्भुवः स्वः स्वा
हा स्वा। भूर्भुवः स्वः धातामयं वो विष्टरः अत्रोपवेशंतु भवंतुरति। ततः कर्ताचम्य पवित्रहस्तः प्राणानाय
म्य प्रक्रांतं श्राद्धकर्म करिष्ये। अपहता असुरा इति जपित्वा रक्षःपिशाचानिःसार्यउदीरतेति तिलोदकं प्रो
क्ष्य महवेधिति। गायत्र्याच पात्रे जलं निनीय अपवित्रः पवित्रो वेति पाकादिकं प्रोक्ष्य श्राद्धकालेगयामिति
पठित्वा संपादिताः पदार्थाः श्राद्धयोग्या भवंतु ॥ देशकालाश्च श्राद्धयोग्याः संतु। विश्वेषां देवानामिदमास
नं। देवेक्षणः क्रियतां। प्राप्नुवंतु भवंतः ॥ प्राप्नवाम। अर्घार्थं मंडलं कृत्वा विश्वेदेवार्घपात्रे पूर्वाग्रकुशं

श्रा·उ· स्रुक्तेनिधायोपरि पवित्रेनिधायापस्त्रोतानां कृत्वापवित्रमंतर्धायाप्सतानक्षिप्त्वाशंनोदेवीरित्युद
८८ कंनिनीय यवोसि धान्यराजो वेतियवांनिक्षिप्य अथ धूपा त्रयोरयं गंधः पुष्पाणि विश्वेदेवपात्रे जुष्टं गृ
ह्णामि॥ देवाः वः पात्रे संपन्ने स्म संपन्ने स्वाहार्घः।२ विश्वान्देवान्भवस्तु २ आवाहयिष्ये। विश्वेदेवा
स आगतेति। आवाह्य· विश्वेदेवाः शृणुतेमं·।आगछंतु सुपस्यायाः ध्व हस्तोदकं दत्वा यादिव्या आप·
इति जपित्वा। हस्ते पवित्रं निधाय। देवादेवो अर्घ्यं। पवित्रं तत्रैव निधायार्घपात्रं दक्षिणतो निधायवि
श्वेभ्यो देवेभ्यः स्थानमसीति। हस्तोदकं दत्वा· अर्चते न्यर्चयित्वा· गंधद्वारामितिगंधं दत्वा आयनेनेति ८८
पुष्पाणि· धूरसीतिधूपं· उद्दीप्यस्वेति दीपं· युवा सुवासा इति वस्त्राणि· अर्चनं संपूर्णं· भवत्वित्युक्त्वा पि
त्राद्यर्चनं करिष्ये। प्राचीनावीती कुशमोदकतिलोदकानि गृहीत्वा पित्रादीनां सपत्नीकानां मातामहादीनां

सपत्नीकानामिदमासनंश्राद्धेक्षणः क्रियतांप्राप्नुवंतुभवंतः। अयमेकःक्षणः एवं ३ त्रिःक्षणापस्तंबाः॥
अथमंडलानिकृत्वादक्षिणाग्रेषुकुशेषुन्युब्जानिपात्राण्युत्तानानिकृत्वापवित्राणिनिधायतिलान्क्षिप्त्वा
शंनोदेवीरित्युदकंनिनीयतिलोसीतिजप्त्वापितरंगोत्रंशर्माणंरूपं। इमान्लोकान्प्रीणयाहिनःस्वधान
मः॥ एवंपितामहादिपात्रेष्वपि। अर्घपात्रेष्वयंगंधःपुष्पाणि। पित्रादिपात्रेवोजुषं २ह ७० ण्हामि॥ पित्रा
दयोवःपात्राणिसंपन्नानिस्वधार्घः २ पितृनावाहयिष्ये। उशंतस्त्वेत्यावाह्य। आयंतुनइत्युपस्थाप्यया
दिव्याइतिजप्त्वा। प्रत्येकंपित्रादयइदंवोर्घ्यं। पित्रादिभ्यःस्थानमसीतिवामतोर्घपात्राणिन्युब्जानिनि
धायहस्तोदकंदत्वाअर्चनेनशिरआरभ्यपादपर्यंतमर्चयित्वा। गंधद्वारामितिगंधं। आयनेतेइतिपुष्पाः
धूरसीतिधूपं। उद्दीप्यस्वेतिदीपं। युवासुवासेतिवस्त्रं। अर्चनंसंपूर्णमस्त्वितिब्रूयुः॥ यज्ञोपवीतीविश्व

भस्म

वि॰उ॰ र्वनंकुर्यात् ॥ ततोविप्राणामग्रेमंडलानिकृत्वापात्राणिनिधायकुशैस्तिलोदकैः परिस्तीर्यहस्तोदकानिदत्वा
८९ गृहपाकाद्धविष्यमादायभवद्भिरनुज्ञयाअग्नौकरिष्ये ।औपासनाग्नौजुहुयात् ॥ अग्नौकरिष्यइत्यादायपृ
च्छत्स्वन्नेघृतप्लुतं ॥ कुरुष्वेत्यनुज्ञातोहुत्वाग्नौपितृयज्ञवत् । प्राचीनावीतीस्वनुज्ञायामुपवीत्येवहोम
येत् ॥ सोमादिपितृमांश्चैवयमांवांगिरसस्तथा ॥ उभयोश्शेषतः पश्चादग्निश्चकव्यवाहनः ॥ यथा ॥ अ
ग्निंपरिस्तीर्यपरिषिच्यान्नमभिघार्यकिंचिन्मेक्षणसहितंगृहीत्वासोमायपितृमतेस्वधानमः स्वाहा ।पु
नरेतस्यापिशेषंतत्रैवनिधायशेषमंनंअभिघार्यउभयोः शेषमभिघार्यगृहीत्वाऽग्नयेकव्यवाहनायस्व ८९
धानमः इतिहुत्वाप्राचीनावीतीसोमायपितृमतेइदं॰ यमायांगिरस्वतेपितृमतेइदं॰ अग्नयेकव्यवाहना
यइदं॰ नममेतित्यागंकृत्वोपवीतीपरिषिच्यपुनः प्राचीनावीतीशेषमंनंपिंडार्थमवशिष्यकिंचिदन्नेपात्रेषु

उपस्तीर्य निक्षिपेत्॥ अग्नौ तूष्णीमेक्षणमाधाय पात्रेषूपस्तीर्यान्नानि सोपस्कराणि पक्वान्नानि
च परिवेशयेत्॥ आज्यं परिवेष्याभिघार्य। अन्नसूक्तानि श्रावयित्वान्नस्पर्शं कुर्यात्॥ गायत्र्या प्रोक्ष्य पृ
थिवी ते पात्रमित्यादिना विश्वेदेवेभ्यस्त्यक्त्वा प्राचीनावीती पृथिवी ते पात्रमुक्त्वा पित्रादिभ्यश्च त्यजेत्
॥ पूर्ववत्त्विलोरपि त्यक्त्वा देवताभ्यः पितृभ्यश्चेत्यादि सव्याधारणार्थमित्यादि। अमृत्तांनो॥ च
तुर्भिश्च· ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतमित्यादि। यज्ञेश्वरोऽत्तो योगिनः। येषामुद्दिष्टं तेषाम
क्षय्या तृप्तिरस्तु॥ वर्तमाने स्वादिकृते नानेन श्राद्धेन तेषां शाश्वतब्रह्मलोकनिवाससिद्धिरस्तु॥ ईशा
नेति पठित्वा नमस्कुर्यात्॥ अथ सर्वत्रापोशानं दत्त्वा गायत्रीजप्त्वा मधुमन्त्रं पठित्वा। श्रद्धायां प्राणे निवि
ष्टोऽमृतं जुहोमि इति पंच जपित्वा। ब्रह्मणि म आत्मामृतत्वाय· यथासुखं जुषध्वं तत्सत् ब्रह्मार्पणमस्तु·

चि.उ
६०

पितृरूपी श्रीजनार्दनः प्रीयतां ॥ अमृतमस्तु ॥ सर्वत्रामृतोपस्तरणमसी स्वाहा ॥ ओं श्रद्धायां प्राणे निविष्टो
ऽमृतं जुहोमि शिवो माविशाप्रदाहाय प्राणाय स्वाहा ॥ श्रद्धायामपाने निविष्टोमृतं. एवं पंचाहुतीः पठित्वा सावृत
शक्तिरक्षोघ्नान्वैत्स्वानपेन कांश्चिच्छ्रावयेत् ॥ अथ वैश्वदेवं कुर्यात् ॥ वैश्वदेवकालमाह ॥ मासिश्राद्धे
वैश्वदेवमादौ कुर्याद्यथाविधि ॥ दर्शे मध्ये वैश्वदेवं पश्चात्कुर्यान्महालये ॥ प्रतिसंवत्सरश्राद्धे एकोद्दिष्टे
एकादशे च ॥ पश्चात्कुर्याद्वैश्वदेवं भिन्नपाकेन बुद्धिमान् ॥ अथ भुक्तेषु ब्राह्मणेषु किंचिदन्नं गृहीत्वा गाय
त्रीं मधुमंत्रं च जपित्वा श्राद्धार्थं संपादितेषु पदार्थेषु परिशिष्टं तत्पृच्छतां ॥ सर्वं संपूर्णमित्युक्ते देवाः तृप्ताः स्थ ६०
तृप्ताः स्म इत्युक्ते असोमपाश्चेति पठित्वा उल्कमाद्विकिरं दत्वा पित्रादीनपि पृष्ट्वा असंस्कृतप्रमीता ये
ति पठित्वा ॥ अन्नं त्यक्त्वा विकीर्य ॥ विश्वान्तु मासिन्तु सोस्मीति ॥ असंज्ञायो भवेद्विभुमो सत्साधनमव्ययं ॥

पितॄणांचवरंश्रेष्ठं विकिरान्नंचयैस्तवमिति ।। अथोच्छिष्टसंनिधौ मंडलं कृत्वाकुशे ।। येग्निदग्धाःकु
लेजातायेप्यदग्धाःकुलेमम ।। भूमौदत्तेनपिंडेन तृप्तायांतु परांगतिमित्युच्छिष्टपिंडंदत्वा अग्निदग्धेभ्यो
नाग्निदग्धेभ्यःअस्मत्कुलप्रसूतेभ्यएषपिंडस्वधानमः ।। अग्निदग्धाअनग्निदग्धाश्चमार्जयंतां । ते
षामेनतिलोदकं ।। अथपादेशप्रक्षाल्याचम्य ।। उच्छिष्टभाग्भ्योन्नंदत्वा ।। यजमानकुलेति । उत्तरापोशा
नममृतापिधानमसीति ।। श्रद्धायांप्राणेनिविश्यामृतंहुतमित्यादि पठित्वा ।। दर्शश्राद्धेपिंडदानंकरि
ष्ये ।। आचांतेष्वनाचांतेषुवा ।। अपांमेध्यंयज्ञियमित्यादि ।। आयंतुपितरोमनोजवसः ।। मार्जयंतामित्यादि
।। एतत्तेततासौयेचत्वामन्विति पिंडंदत्वा यन्मेमातेति ।। उपरिसतिकंनिधाय ।। अत्रपितरइति ।। अ
मीमदंतपितरइतिच ।। मार्जयंतांममपितरइतिपूर्ववत् ।। अंजनाभ्यंजनेवासश्च त्रिरस्तुपिंडंददाति ।।

वि०उ० नमोवः पितरोरसायेतिनमस्कारान्जपति॥ ऊर्जंवहन्तीरित्युदकंपिंडेषुनिनयति॥ मनोन्वाहुवामहइतिम
९१ न्त्रवत्स्नीभिरुपतिष्ठते॥ उत्तिष्ठपितरइतिपितॄनुत्थापयति॥ परेतपितरइतिप्रवाहण्यापितॄन्प्रवाहय
त्ति॥ प्रजापतेनत्वदेतानीतियज्ञोपवीतीस्यार्ताग्नीद्ध्रांगच्छति॥ यदन्तरिक्षमित्यग्निमुपतिष्ठते॥ कुला
भिवृध्यर्थंपिंडपूजांकृत्वानैवेद्यंदत्वापितॄनुद्दिश्यकृतेनानेनगयापिंडफलदरमस्त्वितिभवंतोब्रुवंतु।
पिंडानुद्वासयित्वा॥ उद्वास्य॥ संततिकामनाचेद्भवतितदाअपांत्वौषधीनांरसंप्राशयामिशिवास्तआ
पओषधयःसंत्वनमीवास्तआपओषधयःसंत्वसाविति॥ भूतकृतंगर्भंधत्स्वेतिमध्यमपिंडंपत्न्यैप्र ९१
यच्छति॥ आधत्तपितरोगर्भंकुमारंपुष्करस्रजं॥ यथेहपुरुषोसदितितंपत्नीप्राश्नाति॥ अथश्वंपुत्रं
जनयति॥ अथापःपिंडानभ्यवहरेत्॥ ब्राह्मणंवाप्राशयेत्॥ सकृदाच्छिन्नमग्नौप्रहरेत्॥ शंखचक्रे

लिखित्वास्वस्तीस्य स्तत्तांनिक्षिपेत्॥ शोभनंहविरितिब्रूयुः॥ अथाचांतान्ब्राह्मणानुपवेश्यहस्तोदकंद
त्वाऽक्षतान्दत्वादेवतापितृप्रसादेनाऽस्मद्गोत्रंवर्द्धतांस्वस्तिवर्द्धतांगोत्रंपितृप्रसादोस्तु॥ स्वस्तीतिब्रूत
।२। देवानामपादत्तंश्राद्धंअक्षय्यमस्त्विति। पितरःस्वस्तीति।३। पितृणामपादत्तंश्राद्धंमातामहादीनां
मपादत्तंश्राद्धंअक्षय्यमस्त्वितिब्रूत विप्रोश्च· स्वधांवाचयिष्ये· ऋच्येत्वेतिपठित्वापितृभ्यः मातामहेभ्यः
स्वधोच्यतामिति· विश्वेदेवाः।प्रीयंतामितिअर्घपात्रोदकंहस्तेभूमिनयेत्॥ पितरःमातामहाःप्रीयंतां। वि
ष्णुःप्रीयंतां। पितृणांबह्वभमिति। हिरण्यगर्भेतिदक्षिणांदत्वादक्षिणाःपांतु॥ वाजेवाजइतिपितृनुत्था
प्यअक्षतान्दत्वाआमावाजस्येति॥ दातारोनोभिवर्द्धतामितिपठित्वा· अन्नशेषःकिंक्रियतामिति सहउज्य
तां॥ स्वादुषंसदइतिपठित्वाइहैवस्तमेतिआशिषोगृहीत्वास्वस्तिरस्तिबालकानांदत्वासस्याएनाआशि

वि॰उ॰ वः संतु॥ अथ प्रमेस्य फलं जन्मेति पठित्वा वसिष्ठवामदेवस्मरणं च कृत्वा पूर्वोक्ताद्यखिलं प्रोच्य मया कृतं
८२ श्राद्धमच्छिद्रमस्तु॥ प्रमादात्कुर्वतां कर्म प्रच्यवेताध्वरेषु यत्॥ स्मरणादेव तद्विष्णोः संपूर्णं स्यादिति
श्रुतिः॥ ॥ अजीजनत्श्रीपुरुषोत्तमो यं श्रीविश्वनाथं श्रुतिकर्मभानुः॥ विश्वप्रकाशाभिधपद्धतौ
तत्कृतावभूत्श्राद्धविधिस्तृदश्यो:॥ ॥ इति विश्वप्रकाशे अमावास्याश्राद्धविधिः॥ अथ पिंडपि
तृयज्ञविधिः॥ अमावास्यायां यदहश्चंद्रमसं न पश्यंति तदहः पिंडपितृयज्ञं कुरुते॥ अपराण्हेधिवृक्ष
सूर्ये वा पिंडपितृयज्ञेन चरंत्यपामेध्यं वा क्षत्रियमिति समूलं सकृदाच्छिन्नं बर्हिराहरति॥ सकृदाच्छिन्नानि ८२
बर्हींषि तृणान्युपमूलं दिनानि दक्षिणाप्रागग्रैर्दर्भैर्दक्षिणमग्निं परिस्तीर्य दक्षिणतः पश्चाद्वा दर्भान्स्तं स्ती
र्य दक्षिणाग्रांश्चैकैकशः पिंडपितृयज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति॥ स्फ्यं मेक्षणं कृष्णाजिनमुलूखलं मुसलं शू

र्पिमाज्यस्थालीं चरुस्थालीं येन चान्येनार्थी भवति॥ दक्षिणतः प्रागीवं व्रीहिमच्छकटमवास्थितं भवस्य
प्यर्ध्युरुपवीती स्थालीमेकपवित्रेणांतर्धाय तयाद्दक्षिणतश्शकटाद्धिनिर्वपत्युत्तरतो वा प्राचीनावीती
तां पूरयित्वानिमार्ष्टि मन्त्रमेव निर्वपति पितृभ्यो वो जुष्टं निर्वपामीति तूष्णीं वा परेणान्वाहार्यपचनं पत्न्युद
ग्रीवे कृष्णाजिन उलूखले प्रतिष्ठिते दक्षिणाप्राचीनि छंती पत्न्यवहंति परायावमविवेकं सकृत्फलीक
रोति दक्षिणाग्नौ जीवतंडुलान् श्रपयति। अपहता असुरा रक्षांसि पिशाचा वेदिषद इत्यंतरा गार्हपत्या
न्वाहार्यपचनौ दक्षिणपूर्वेण वान्वाहार्यपचनं दक्षिणाप्राचीमेकस्फ्यां कृत्वा पराचीं वेदिमुद्धृत्य स्थंधत्तां
पितरस्स्वाहाऽङ्गिरवो व्याप्य तु पितरो मनोजवस इति अभिमंत्र्य सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णामृदु। स्योनं पितृः
भ्यस्त्वा भराम्यहं। अस्मिन्सीदंतु मे पितरः सोम्याः पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सहेति। सकृदा

पि·उ· छिन्नेन बर्हिषा वेदिं स्तृणाति ॥ उत्पूतेन नवनीतेनान्वा सर्पिषा स्थालीपाकमभिघार्यैकेस्फ्या
९२ यां मेक्षणमासाद्य स्थालीपाकमासीरयेत् दक्षिणतः कशिपूपबर्हणमाञ्जनमभ्यञ्जनमुदकुंभमि
त्येके कृश आसादयत्यध्वर्युरुपवीती दक्षिणं जान्वाच्य मेक्षण उपस्तीर्य तेनावदायाभिघार्य सोमाय
पितृपीताय स्वधा नम इति दक्षिणाग्नौ जुहोति · यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वधा नम इति द्वितीयामग्नये
कव्यवाहनाय स्वधा नम इति तृतीयां मेक्षणं तु हुत्वास्तानकृत्वा तूष्णीं मेक्षणमादधाति । नयमायुः
र्जुहोतीत्येके पर्यंतस्कराः पितृरूपा ये रूपाणि प्रतिमुंच्याचरंति ॥ परापुरो निपुरो ये भरंत्यग्निष्टान्लो ९२
कान्प्रणुदात्वस्मात् ॥ ये देवाः पितरो ये च मानुषाः ॥ ये गर्भे मत्युरुत ये परास्ताः ॥ ३ यउ हुताउत ये
निखातास्ते सम्यं चरह मारयंतौ ॥ ये रूपाणि प्रतिमुंचमाना असुराः संतः स्वधया चरंति ॥ परा

पुरोनिपुरोयेभरंत्यग्निष्टांल्लोकान्प्रणुदात्वस्मात्।येत्रालीनांप्रतिरूपाः।पितृस्मापयास्कराः प्रविष्टाः
परापुरोनिपुरोयेभरंत्यग्नेनानस्मात्प्रणुदस्वलोकादितिदक्षिणाग्रेरेकोल्मुकंधूपायद्धरति।दक्षिणा
पूर्वमवांतरेखांसकृत्स्फ्यानोल्लिख्योदीरतामित्यद्भिरवोक्ष्योल्लिखितांतेभिदधाति।।यजमानोनद्
र्ध्वंप्राचीनावीतीकर्माणिकरोति।।मार्जयंतांममपितरोमार्जयंतांममपितामहामार्जयंतांममप्रपिता
महाइत्येकस्फ्यायांत्रिरुदकांजलीन्निनीयापसव्यंवाग्निःपरिषिंचतित्रिरुदपात्रान्वाजसनेयिनः
समामनंति।।सव्यंजान्वाच्याचाचीनपाणिःसकृदाछिन्नेबर्हिषिदक्षिणापवर्गान्पिंडान्ददात्येतत्ते
ततासौयेचत्वामन्वित्येतैःप्रतिमंत्रंतूष्णींचतुर्थंसकृत्ताकृतःप्रपितामहप्रभृतीनांनामगृहीतं
गच्छति।।यदिबंधुनविद्यात्स्वधापितृभ्यःपृथिवीषद्भ्यइतिप्रथमंपिंडंदद्यात्स्वधापितृभ्योंतरि

पि॰ उ॰

९४

ससम्बद्यइति स्वधापितृभ्योदिविषद्भ्यइति तृतीयंपरिदृपितास्याइकैकस्मिन् पिंडेद्वौद्वौउपलक्षये
द्धरिजीवपितानुदथाद्दाहोमात्कृत्वाविरमेद्यन्मेमाताप्रममारयच्चचारानन्नुव्रतम्॥ तन्मेरेतः पिता
वृंक्तामाभुरन्योपपद्यतां॰ पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधानमः॥ इत्युपस्थायात्रपितरोयथाभागंमंदध्वे
मित्युक्त्वापराङ्॰ वर्तनेॐ प्राणोव्यावृत्तउपास्तेमीमदंतपितरः सोम्याइतिव्यावृत्तउप्राण्यभिपर्या
वर्तनेव्यावृत्तेवायः स्थाल्यां श्रोषस्थमवजिघ्रति॥ येसमानाः समनसः पितरोयमराज्ये॥ तेषां
लोकः स्वधानमोयज्ञोदेवेषुकल्पतां॥ वीरंधत्तपितरइत्यामयाविनाप्राश्योन्नाद्यकामेनप्राश्योयो ९४
लमन्नाद्यायसन्नाद्याद्वत्तेनवाप्राश्य॰ पूर्ववदेकस्यायायोत्रीत्यकोजलेनुपनिनीयांजनाभ्यंजने
वासस्यत्रीस्तुपिंडेइहास्मान् क्षत्रतासावान्स्वपितामहासावां श्वप्रपितामहासाविसांजनयै

मेवमभ्यंजनमभ्यंक्ष्वेतिमंत्रं संनमति यदिनामानि नविद्यात् शांजनं ताममपितरः आंजनं ताममपिता
महाः आंजनं ताममप्रपितामहाः इत्यांजनमेवमभ्यंजनमभ्यंजनतामिति मंत्रं संनमति॥ एता
निवः पितरो वासांसि इत्येतान्नोन्यत्पितरो मायोष्टनिवाससो दशां छित्वा निदध्यात् ऊर्णास्तुकां वा वर्षेव
यस्सुत्तर आयुषि श्वलोमवीलोमपिंडेषु नमोवः पितरो रसायेति नमस्कारान् जपति॥ गृहान्नः पि
तरो दत्त मस्मान्वः पितरो जेष्मेति पितॄनुपतिष्ठते। ऊर्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतं। स्व
धास्थ तर्पयत मे पितॄन् इत्युदकं निनयति॥ मनो न्वाहुवामहे इति मनस्वतीरुपतिष्ठते। उत्तिष्ठत पि
तरः प्रेत शूरा यमस्य पंथामनुवेता पुराणं॥ इत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्रणो ब्रूता भागधान्देव
तासु॥ इति पितॄनुत्थापयति॥ परेत पितरः सोम्या गंभीरेरिति प्रवाहण्या पितॄन् प्रवाहयति॥

वि॰उ प्रजायते न त्वरेतानिति ॥ यज्ञोपवीती वा गार्हपत्यं देशं गच्छति · यदंतरिक्षमिति पिंडं तस्या गार्हपत्यस्यु
९९ पतिष्ठते ॥ अपां त्वौषधीनां रसं प्राशयामीति भूतकृतं गर्भं धत्स्वेति मध्यमं पिंडं पत्न्यै प्रयच्छः
त्याधत्त पितरो गर्भं कुमारं पुष्करस्रजं ॥ यथेह पुरुषोसदिति तं पत्नी प्राश्नाति पुमांसं ह जानु
का मभवतीति विज्ञायते ॥ ये सजाताः समनसो जीवाजीवेषु मामकाः ॥ तेषां श्रीर्मयि कल्पतामस्
स्मिँल्लोके शतं समा इत्यवशिष्टानामेकं यजमानः प्राश्नाति न वा ॥ स्थाल्यां पिंडान् समभिधा
य ये समाना इति सकृदाच्छिन्नमग्नौ प्रहरति ॥ अभून्नो दूतो हविषो जातवेदा ॥ अवाड्ढव्यानि सुरभी ९९
णि कृत्वा प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन् प्रजानन्नग्ने पुनरप्येहि देवानिति एकोल्मुकं प्रत्यपि
सृज्य प्रोक्ष्य पात्राणि द्वंद्वमभ्युदाहरति ॥ संतिष्ठते पिंडपितृयज्ञः ॥ पः पिंडानप्स्ववहरेत् ॥ आलब्धो वा

प्राशयेत्॥ सोयमेवंविहितएवानाहिताग्नेरौपासनेश्रयणधर्महोमाश्चातिप्रणीतेवाजुहुयाद्यस्मिन्जुहु
यात्तदुपतिष्ठेते तत्रगार्हपत्यशब्दोलुप्तसंस्कारप्रतिषेधात्॥ ॥अग्नौजनदिति विश्वप्रकाशाभिध
पद्धतोत्कृत्ताच मूलपिंडविधिस्करदशौ॥ इतिविश्वप्रकाशेअमावास्यायांपिंडपितृयज्ञविधिः॥अथैकोद्दि
ष्टविधिः॥ एकोद्दिष्टंदैवहीनमेकार्घैकपवित्रकं॥आवाहनाग्नौकरणरहितंह्यपसव्यवत्॥ एकोद्दिष्टंतु
मध्याह्ने। प्राणानायम्याद्येत्यादिसंकल्प्यान्तद्व्येण एकोद्दिष्टविधानेनाद्यकरिष्ये॥पितुराश्विनकृष्णच
तुर्दश्यांपितृव्यभ्रातृपुत्रमातुलाद्यपुत्रकाणांप्रीत्याभागिनेयपितृभगिनीमातृभगिनीस्वभगिनीगुरु-
श्वशुरादीनामेकोद्दिष्टंकुर्यात्॥ यदुक्तंमंडलेधाधेर्मोदेवीरिति॥ विष्टरः। प्रक्रान्तंश्राद्धकर्म अपहतेति
उदीरतां।अपवित्रःपवित्रोवेति प्रोक्ष्य। श्राद्धकालेगयांस्मृत्वा।अमुकशर्मणः गोत्रस्यदमासनं।श्राद्धे-

क्षणः क्रियतां। अर्घं। शंनोदेवीरित्युदकं निनीय। तिलोसीति। गंधादि। अमुकशर्मन्निदं तेर्घ्यं। स्थानम
सि। अर्चयित्वा। गंधपुष्पधूपदीपवासांसि। पूर्ववत्। अग्नौकरणं नास्ति। परिवेष्य। गायत्र्या प्रोक्ष्य।
पारिषिच्य। पृथिवीते पात्रमित्यादि। अमुकशर्मणे इदं। मंनं स्वधानमः॥ गयायामित्यादि। अद्येत्यादि ति
थौ श्रवणांते उद्दिश्य कृतेनानेन एकोद्दिष्टश्राद्धेन तस्याक्षय्यातृप्तिरस्तु॥ शाश्वतब्रह्मलोकनिवाससि
द्धिरस्तु। ईशानविष्णु। नमस्कृत्य। गायत्रींमधुमंत्रंजप्त्वा पोशानमसृतोपस्तरणमसीति। अह्वायामितिप्राणा
ऊस्यनंतरं यथासुखं जुषध्वमिति वदेत्॥ अभिश्रवणानंतरं ब्राह्मणेषु भुक्ते सति उच्छिष्टपिंडं विकिरं च दत्वा
पादौ प्रक्षाल्याचम्य शेषमन्नमुच्छिष्टभागभ्यो दत्वामृतापिधानमसीत्युत्तरापोशानं दत्वा संकल्प्य पिंडं दद्या ९६
त्॥ अपां मेध्यं यज्ञियमिति भूमिमनुलिप्य कुशास्तृणमास्तीर्य॥ आयंतु पितर इति। मार्जयंतां मम पितः

पिंडं गृहीत्वा। एतत्ते ततासौ ये च त्वामनु॥ पित्रे गोत्राय शर्मणे वसुरूपाय ये च त्वमनु गच्छंति तेभ्यश्चायं पिंडः
स्तस्मै ते स्वधा नमः। यन्मे मातेति पित्रे स्वधा नमः॥ अत्र पितर इति जपेत्। वीरं धत्त पितरः॥ मार्जयंतां मम
पितर इति तिलोदकं दत्वा। अंजनाभ्यंजनवासांसि दत्वा नमो वः पितर इति नमस्कृत्य· ऊर्जं वहंतीरित्यादि
तृप्यत। ३। मनो न्वाऊ वामहे। उत्तिष्ठत पितरः। परेत पितरः। उपवीती प्रजापते। यदंतरिक्षं। कुलाभिवृ
ध्यर्थं पिंडपूजां करिष्ये॥ कृतेनानेन गयापिंड फलं रमस्तु। पिंडमुद्वासयिष्ये॥ अक्षय पिंडमुद्वास्य स्वस्तीति
ब्रूयात्॥ शोभनं हविरिति प्रतिवचनं॥ अथाचांतस्य द्विजस्य हस्तोदकं दत्वा अक्षतान् दत्वा। पितृप्रसादेना
स्मद्गोत्रं वर्धतां॥ स्वस्ति वर्धतामिति॥ स्वस्तीति ब्रूत। ३॥ पितुः मयाद्त्तं श्राद्धमक्षय्यमस्त्विति ब्रूहि। स्वधां
वाचयिष्ये। अस्त्वेति· पित्रे स्वधोच्यतामिति· पितॄ प्रियतामित्यर्घपात्रोदकं निनीय श्राद्धसांगुण्यार्थं द

वि.उ. क्षिणां दत्त्वा दक्षिणाः पान्तु । वाजे वाज इति । पितॄनुत्थाप्य । आमा वाजस्येति । दातारो । स्वादुषंसदः । इ
९७ ह वस्तं मेति । सर्वस्यास्ये । आयुः प्रजां । ॥ अद्य मे सफलं जन्मेति । अद्य पूर्वोक्ताद्युच्चार्य पितरमुद्दिश्य
कृतं श्राद्धं न्यूनातिरिक्तमच्छिद्रमस्तु ॥ ॥ इत्येकोद्दिष्टश्राद्धविधिः ॥ तथा चान्ये श्राद्धकालाः स्मृत्यु
क्ताः सार्वकामिकाः ॥ अन्ये अमादयः । तेषु सपिंडमपिंडं वा श्राद्धं कुर्यात् ॥ अमा यथा ॥ इंद्रो वृत्रं ह
त्वा अस्रुशान्यराभाव्य ॥ सोमावास्यां प्रत्यागछत । ते पितरः पूर्वेद्युरागछन् ॥ पितॄन्यज्ञो गछत
तं तद्देवा पुनरयावंत । तमेभ्यो न पुनरददुः ॥ ते भुवन्वरं वृणामहे । यथा वः पुनर्दास्यामः ॥ अस्मभ्य
मेव पूर्वेद्युः क्रियातां इति ॥ इत्यादितस्तेभ्यः पूर्वेद्युः क्रियत इति श्रुत्या । अमावास्यायां पितृयज्ञः ९७
प्रतिपदि देवयज्ञश्च प्रतिपादितः ॥ उक्तो अमावास्याश्राद्धे पुनर्ग्रहणं नियमार्थं । अथाष्टकाः ॥ भाद्रमार्ग

षोडशमासिकान्यूनेषु तिस्रोऽष्टकाः॥ अथ वृद्धिः॥ कुमारनामान्नचौलोपनयनगोदानविवाहस्नानसीमं
तपुंसवनेषु पूर्वेद्युर्नान्दीश्राद्धं कुर्यात्॥ जातकर्मणि सद्य इति॥ अथ कृष्णपक्षः॥ प्रतिदिनंविहितं श्राद्
द्धं सामर्थ्ये नष्टे अकृत्वा कृष्णपक्षे कुर्यादित्यर्थः॥ अथायनद्वयं॥ दक्षिणोत्तरयोरयनयोरादौ क
र्कमकरयोः संक्रमणपुण्यकाले श्राद्धं कुर्यादित्यर्थः॥ अथ द्रव्यं॥ गृहस्थाः प्राप्तविपुलधनः प्रवासा
दस्य धनाभिवृद्ध्यर्थं मत्स्या श्राद्धं कुर्यात्॥ अथ ब्राह्मणसंपत्तिः॥ वेदविदारोहित्वादीनामन्येषां वासम
ीचीनानां विप्राणां लाभे सति श्राद्धं कुर्यात्॥ अथ विषुवत्॥ तल्लाभे षोविषुवतीनयोः कुर्यात्॥ अथ
सूर्यसंक्रमणः॥ संक्रमणपुण्यकालेषु द्वादशस्वपि॥ अथ व्यतीपातः॥ व्यतीपाते त्वनंतरं कर्मिनि
ष्णानदानश्राद्धादीनां फलप्रशंसा॥ अथ गजच्छाया॥ कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां माघा पितुः परे रविः॥ य

दानदा गजछायाश्राद्धं पुण्यैरवाप्यते ॥ यदेंदुः पित्र्यदेवत्ये हंसश्चैव करे स्थितः ॥ तिमिरं चैरणी याच
गजछायेति सा स्मृता ॥ हंसः सूर्यः ॥ ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः ॥ सोमग्रहे शतगुणं सहस्रगुणं रविग्रहे ॥ इति फलं
॥ युगादयः ॥ वैशाखशुक्लपक्षे तु तृतीयां कृतं युगं ॥ कार्त्तिके शुक्लपक्षस्य त्रेतायां नवमेहनि ॥ भाद्रकृष्णत्र
योदश्यां द्वापरस्य प्रवेशनं ॥ माघे तु पंचदश्यां तु घोरं कलियुगं स्मृतं ॥ अथ युगांताश्च ॥ नवम्यां कृष्णपक्ष
स्य कार्त्तिके निरगात्कृतं ॥ अथ वृश्चिकसंक्रांत्यामंतस्त्रेतायुगस्य च ॥ ज्येयास्कृ वृषसंक्रांत्यां द्वापरस्य
चयक्षयः ॥ सूर्यस्य सिंहसंक्रांत्यामंतः कलियुगस्य च ॥ एषु श्राद्धं कुर्यात् ॥ अथ मन्वादयश्चतुर्दश
॥ ॥ एकादशी च पौषशुक्लचित्रे दशमी च सप्तमी माघे बहुलाष्टमी नभस्येप्याषाढी कार्त्तिकी तद
त् ॥ फाल्गुनसितपंचदशी चैत्री ज्येष्ठस्य पौर्णमासी च ॥ अश्वयुजी शुक्लनवमी द्वादश्यूर्जे मधौ तृतीया च ॥

भाद्रपदे पि तृतीया श्रावणमासि त्वमावास्या ॥ एकादशी च चैत्री ज्येष्ठस्य पौर्णमासी च ॥ एकादशी॰ फा
र्वंलि स्विर्त॰ ॥ मन्वंतरादयश्चैव चतुर्दशोक्तायुधैः उण्याः ॥ एषु कृतानि स्नानश्राद्धादीन्यक्षयाणि स्युः ॥ द
नेश्राद्ध चकल्पाश्च त्रिंशत्प्रोक्ताः । यथा ॥ श्वेतो शानन्रसिंहाश्च गौरी शोनीललोहितः ॥ गारुडश्च समानः
श्च महेशश्चाप्य सोमतः ॥ महादेवस्तथा कौर्म आग्नेयः सोम एव च ॥ स्कन्दकल्पश्चानुकल्पश्च घोरो वामानव
स्तथा ॥ प्राणस्तत्पुरुषश्चैव बृहत्कल्पस्तथैव च ॥ वैकुंठश्चापकंदर्प लक्ष्मीः स धाभिधस्तथा ॥ सावित्री
शानघोराख्याः श्यामो वाराह एव च ॥ सारस्वतश्च वैराजस्त्रिंशान्नमउदाहृतः ॥ श्वेतादिकल्पाश्चैत्रादी
त्रयोदश्यादि कीर्तयेत ॥ युग्मं युग्मं विजानीयुः शुक्ले कृष्णे यथाक्रमं ॥ तथा हेमाद्रौ ॥ चैत्रशुक्लप्रतिपदि
श्वेतकल्पः पुराभवत ॥ तस्यां शुक्लत्रयोदश्यां सुराणः समजायत ॥ कल्पास्कनारसिंहाख्यः कृष्णायां प्र

निपद्यत ॥ अथ कृस्नत्रयोदश्यां गौरीशः कल्पउद्यतः ॥ वैशाखस्य द्वितीयायां शुक्लायां नीललोहितः ॥ चतु
र्दश्यां तु शुक्लायां प्रवृत्तो गारुडाभिधः ॥ समानस्य द्वितीयायां कृस्नायामुदपद्यत ॥ महेश्वरस्य तु र्दश्यां कृ
स्नपक्षे समागमत् ॥ ज्येष्ठशुक्लतृतीयायां महादेवस्य संभवः ॥ पौर्णमास्यां तु तस्यैव कौर्मः प्रववृते नृप ॥
कृस्नपक्षे तृतीयायामाग्नेयः समगच्छत ॥ दर्शे तु स्यैव कृस्ने तु सोमकल्पः समापतत् ॥ आषाढशुक्लपक्ष
स्य चतुर्थ्यां तु मुकल्पकः ॥ तस्य कृस्नचतुर्थ्यां तु अनुकल्पोऽभवन्नृप ॥ श्रावणे शुक्लपंचम्यां रौरवः स
मपद्यत ॥ तस्यैव कृस्नपंचम्यां मानवः समपद्यत ॥ षष्ठ्यां प्रोष्ठपदे शुक्ले प्राप्यप्राणाभिधोऽभवत् ॥ सितेत

९९

रायां षष्ठ्यां तु तस्य तत्पुरुषाह्वयः ॥ बृहत्कल्पस्य सप्तम्यां शुक्लायामाश्विनस्य तु ॥ कृस्नायामपि सप्तम्यां
वैकुंठः प्रविवेश ह ॥ कार्तिकस्य सिताष्टम्यां लक्ष्मीकल्पस्य कल्पना ॥ मार्गशुक्ल नवम्यां तु कल्पः सघोभवं

न्त्प॥ मार्गकृष्णनवम्यांतु सावित्री कल्पउच्यते॥ पौषेदशम्यांशुक्लायामीशानः प्रादुरासह॥ पौषेदशम्यां
कृष्णायामघोरः प्रादुरासह॥ एकादशांतु शुक्लायां माघेब्यानः प्रजस्तिवान्॥ एकादश्यांतु कृष्णायां चार
हः प्रादुरासह॥ सारस्वतस्तु द्वादश्यांशुक्लायां फाल्गुनस्य च॥ कृष्णायां तस्य वैराजोविरराजमहामनाः॥
त्रिंशास्तु पंचतमाः कल्पाद्यास्यास्यथकारकाः॥ वैधृतिः॥ विभक्ता अभिवृक्ता वा श्राद्धं कुर्युरदैविकं॥ मघा
यां वैधृतावेवं नान्य आधिक्रिया तथा॥ अथ महापातः॥ व्यतीपातस्योस्तत्रिभ्रमणपतन समवायार
त्रिचतुर्थी॥ समवायो नाम महापातः॥ अत्र महापाते कृतं कर्म सफलमिति॥ अथ मन्वन्तश्राद्धं॥ ॥
पर्वणि नवे व्रीहि निराग्रयणं विधाय श्राद्धं कुर्यात्॥ सूर्यस्यार्द्राप्रवेशने॥ वर्षारोश्राद्धं कुर्यात्॥ श्राद्धं न
वोदकं — प्रोक्तं॥ अगस्त्योदये प्रसन्ने जले॥ अन्वष्टकास्तथाप्यत्ता॥॥ अष्टकाश्राद्धानंतरं नवमीषु॥

श्राद्धंप्रतिरुचिश्चैवश्राद्धकालाःप्रकीर्त्तिताः॥ तथापर्वस्कंदपुण्येषुयोगेषुधीरयाश्रिषु॥ तथाकपिलषष्ठ
ष्ठ्यांचतत्प्रयोगोनुवर्ण्यते॥ स्कंदपुराणे॥ ॥ सनत्कुमारउवाच॥ प्रायशोदुःखिनामर्त्याःप्राकृतैःपा
पसंचयैः॥ कथंतुसुखिनस्तेस्युस्तन्मेब्रूहिपितामह॥१॥ ब्रह्मोवाच॥ आस्तेकपिलषष्ठीतितिथिरेकां
गसंभव॥ सर्वदारोग्यसत्कीर्तिपुत्रपौत्रविवर्धनी॥२॥ आयुर्वृद्धिकरीनित्यंमयापिस्कंदसुनिश्चिता॥
यत्किंचित्क्रियतेतत्रदानंतन्मेरुसंनिभं॥३॥ तत्रदानानिदेयानिभूदानप्रभृतीनिवै॥ पापक्षयार्थिभिर्म
र्त्यैःस्वर्गादिफलकाम्यया॥४॥ सनत्कुमारउवाच॥ वेदगर्भमहाबाहोनानत्वंवदतांवर॥ एकंकपिलषष्ठी
तिविस्तरात्तद्वदस्वनः॥५॥ ब्रह्मोवाच॥ कन्यागतेसहस्रांशौमासिभाद्रपदेशुभे॥ कृष्णपक्षेतुयाषष्ठीनै
मवारेणसंयुता॥६॥ प्रजापत्यर्क्षसंयुक्ताव्यतीपातेनसंयुता॥ यदिसागरनागाभ्यांकरणाभ्यांयुताभवेत्

आग्नेयेनमुहूर्त्तेनषष्ठीयुक्ताभवेद्यदा ॥ तस्यांषष्ठ्यांमहापुण्यायांकपिलोभगवानभूत् ॥ ८ ॥ दुर्लभेयंमहाष
ष्ठीवर्षेषष्ठीतमेभवेत् ॥ सर्वेषांचेवदानानांमहापुण्यफलप्रदायिनी ॥ ९ ॥ सनत्कुमारउवाच ॥ यस्यांजा
तस्तुकपिलोदेवहूत्यांसकर्दमात् ॥ कर्त्तव्यंकर्मकिंतस्यांब्रूहित्वंविधिवित्तम ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणुव
त्समहत्पुण्यंतस्यामस्यांतुपुण्यदं ॥ स्नात्वासम्यग्विधानेनयथाविध्युक्तमार्गतः ॥ ११ ॥ पितॄन्संतर्पयेद्दया
न्जलादुत्तीर्यमलतः ॥ धौतवासाःशुचिर्भूत्वास्वर्याशार्धंनिवेदयेत् ॥ १२ ॥ मंत्रेणानेनरक्ताढ्यंगंधपुष्पाक्ष
तैर्युतं ॥ तद्यार्दयत्र्यंधीमान्ध्यायंदेवंमहेश्वरं ॥ १३ ॥ पुराकृतंतुयत्पुण्यंतत्पुण्यंवाससयंकुरु ॥ १४ ॥ त
तोगृहेतंदुलैश्चपद्ममष्टदलंलिखेत् ॥ तत्रन्यसेत्सुसंस्थमात्रंधान्यंतत्रघटंन्यसेत् ॥ १५ ॥ ताम्रपात्रंन्यसेत्त
त्रप्रतिमांवस्त्रगुंठितं ॥ पूजयेत्तत्रदेवेशंकपिलंकर्दमंतथा ॥ १६ ॥ अर्चयेद्देवहूतिंचभक्त्यापरमया

वि·उ· मुदा॥उपचारैः षोडशभिः श्वेतमाल्यैः सुपूजितं॥१७॥सूक्तवाक्येन सांख्येन कृत्वा देवमधोक्षजं॥पूज
१०१ यित्वा सप्रतिमं घटं दद्याद्द्विजातये॥१८॥सुदांताय सुभक्ताय परिद्राय कुटुंबिने॥गंधपुष्पैरलंकृत्य द
त्वा पापं प्रनाशयेत्॥१९॥सम्यगिष्टं कृतं येन तस्य पुण्यं सफलं शृणु॥सुवर्णमणिरत्नाढ्यां पंचाशत्को
टिविस्तृतं॥२०॥ससमुद्रमेखलामुर्वीं सम्यग्दत्वा तु यत्फलं॥तत्फलं लभते मर्त्यः कृत्वा दानं सुपात्रकं॥
२१॥अधोगतिंगतान्प्रेतान्समुद्दिश्य स्वशक्तितः॥तिलपात्रादिदानेन तानुद्धरति संकटात्॥२२॥काश्यां
कपिलधारायां कृत्वा यां कपिलेन हि॥भक्त्या कपिलषष्ठ्यां तु स्नात्वा वैकुंठमाप्नुयात्॥२३॥एतत्ते कथि १०१
तं पुत्र गुह्याद्गुह्यतरं महत्॥श्रुतं पापहरं नृणां सर्वसंपत्समृद्धिदं॥२४॥इति विश्वप्रकाशे स्कंदपुरा
णे ब्रह्मसनत्कुमारसंवादे कपिलषष्ठीमाहात्म्यं समाप्तं॥ ॥श्राद्धकालारम्भे प्रोक्ताः समवेताः सलक्षणाः

www.vallabhacharyakrupa.org